

*Анна КУРТА
(Житомир)*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проблема відповідального ставлення людини до природи сьогодні безпосередньо пов'язана зі стратегією сталого розвитку суспільства: виживання екосистем, раціональне використання ресурсів, недопущення екологічних катастроф розглядаються не тільки як справа науковців чи держави, а як норма повсякденної поведінки кожної особистості. В умовах реформування української освіти питання екологічного виховання дітей набуває особливої актуальності, адже саме воно формує основи екологічної культури нації.

Дошкільна освіта дедалі більше описується не лише як «ознайомлення з природою», а як перший щабель освіти для сталого розвитку – освіти, що формує культуру дбайливого й відповідального способу життя. У документах, присвячених ранньому розвитку і Цілям сталого розвитку ООН, підкреслюється, що вже на етапі дошкільня має закладатися екологічна свідомість і навички поведінки, які згодом впливають на екологічну безпеку суспільства загалом [3].

У сучасних українських педагогічних дослідженнях екологічно доцільна поведінка дітей старшого дошкільного віку визначається як така система ставлень і дій дитини, у якій вона: розуміє елементарні закономірності природи й бачить себе частиною природного середовища; добровільно дотримується правил дбайливого ставлення до живого; бере участь у практичній діяльності, спрямованій на збереження й поліпшення довкілля (догляд за рослинами, економне використання води, охайність на ділянці тощо). Тобто мова не тільки про знання, але й про внутрішні мотиви, емоційне ставлення і стійкі поведінкові звички. Дослідники підкреслюють, що для старшого

дошкільного віку (5–6 років) характерним є вже достатньо високий рівень усвідомлення причиново-наслідкових зв'язків – діти здатні зрозуміти, що сміття шкодить тваринам, що зламана гілка – це біль для дерева, що вода не є «безкінечною». Тому саме в цьому віці доцільно формувати не формальні «заборони», а морально забарвлені особистісні переконання «я так не роблю, бо це погано для природи» [2].

Отже, екологічно доцільна поведінка дітей старшого дошкільного віку має комплексний характер і охоплює не лише знання, але й емоційно-ціннісне ставлення та практичні дії. У зв'язку з цим доцільно розглянути її структуру й основні компоненти. Структура екологічно доцільної поведінки зазвичай описується через три взаємопов'язані компоненти: емоційно-мотиваційний (позитивні емоції до природи, співчуття всьому живому, бажання допомагати («я хочу полити квітку, бо вона, напевно, хоче пити»)); пізнавальний (уявлення про об'єкти природи (вода, ґрунт, рослини, тварини, Сонце тощо), розуміння простих зв'язків у природі («якщо зірвати всі листочки – рослина може загинути»)); діяльнісно-поведінковий (реальна практична дія дитини відповідно до екологічних норм через дбайливе поводження з рослинами й тваринами, ощадливе використання ресурсів, підтримання чистоти довкілля, уміння самообмежити імпульс нашкодити «заради цікавості»). Саме поєднання цих трьох компонентів свідчить не просто про знання правил, а про сформовану звичку екологічно відповідальної поведінки як особистісної норми [1].

Рівень сформованої екологічно доцільної поведінки є основою освіти для сталого розвитку. У її межах дитина розвивається як активний учасник сталого співжиття людини і природи, а не як пасивний слухач. Освіта для сталого розвитку в дошкільній освіті описується як формування цінностей сталого способу життя, уміння приймати відповідальні рішення, взаємодіяти з іншими, домовлятися і діяти спільно. Вона інтегрує три виміри сталості – екологічний (бережливе ставлення до природи), соціальний (уміння співпрацювати, емпатія, взаємодопомога) і економічний (розуміння, що ресурси обмежені, їх треба використовувати раціонально, не марнувати). Тобто «екологічно доцільно» для дитини дошкільного віку – це не тільки «не ламай гілку», це також «використай стільки води, скільки треба, а не просто так», «прибери і не кидай сміття будь-де», «стався до іграшок і матеріалів дбайливо, бо це спільне» [1; 4].

Одним із ключових інструментів формування екологічно доцільної поведінки наприкінці дошкільного віку є праця в природі. У вітчизняній дошкільній педагогіці вона традиційно розуміється як організована спільна діяльність дітей і дорослого на території закладу освіти або за його межами: догляд за рослинами на клумбі чи городику, поливання, розпушування ґрунту, підгодовування птахів узимку, прибирання території від сміття, сортування сухого листя, висівання насіння тощо. Така діяльність принципово відрізняється від «граємо в садівника лише на словах»: дитина реально щось робить руками, бачить наслідок і несе відповідальність за живе.

Педагогічний сенс праці в природі – у переході від зовнішнього правила («так треба») до власної відповідальності («я маю турбуватися про цю рослину / птаха»). Дослідження показують, що саме в умовах спільної практичної діяльності під керівництвом дорослого дитина вчиться: планувати дії (коли поливати, скільки води потрібно, чому не можна наливати її занадто багато); діяти обережно (не ламати стебло, не топтати грядку, не шуміти біля годівнички, щоб не лякати птахів); доводити справу до кінця й бачити результат своєї праці (рослина не зів'яла, територія стала чистою); співпрацювати з іншими дітьми, домовлятися про чергування, ділити відповідальність. Усе це прямо корелює з компонентами екологічно доцільної поведінки.

Окремо підкреслюється соціальний аспект освіти для сталого розвитку: праця в природі організовується як спільна, а не індивідуальна активність, і через це стає тренуванням екологічно відповідальної взаємодії в суспільстві. Тобто «екологічність» тут – не лише про природу, а й про культуру співжиття. Діти навчаються слухати одне одного, ділитися інструментами, не конфліктувати через ресурси (наприклад, «чий поливальник»), допомагати слабшому. Така соціально-кооперативна модель є важливою складовою освіти для сталого розвитку. Отже, праця в природі з позиції дитини дошкільного віку – це маленька модель відповідального громадянства: ми разом дбаємо про спільне середовище, не шкодимо й не марнуємо [3; 4].

Ще одна суттєва риса старшого дошкільного віку – здатність до саморегуляції й самоконтролю. Саме у 5-6 років дитина вже може свідомо обмежити імпульсивне бажання «зірвати, бо цікаво», «наступити, бо м'яко», і замість цього обрати екологічно безпечну

дію. Це називають вольовою або діяльнісно-поведінковою складовою екологічно доцільної поведінки. По суті, дитина тренує екологічну відповідальність як рису характеру. Надалі така риса стає основою екологічної культури дорослого громадянина. Тобто елемент «самообмеження заради блага природи» прямо пов'язаний із категорією відповідального споживання, яка є однією із ключових ліній сталого розвитку.

Важливою умовою формування екологічно доцільної поведінки є розвивальне еколого спрямоване середовище закладу дошкільної освіти. Мова про те, що сам простір ЗДО (ділянка, куточок природи в групі, можливість доглядати за живими об'єктами, доступ до матеріалів переробки / сортування, екостежки, мінгорода, екоігри) має бути організований так, щоб дитина мала щоденну можливість взаємодіяти з природою не як спостерігач, а як дбайливий учасник. Без постійної практики, без «життя в екологічно дружньому середовищі» – результат ситуативний і нестійкий; із середовищем, що підтримує такі дії щодня, поведінка стає частиною особистісної норми дитини.

Отже, формування екологічно доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку – це не одне екозаняття «про природу», а цілісна лінія виховання, що реалізує ідеї сталого розвитку. Дітям дають емоційно прожити цінність природи, а не лише «розказують правила», їх включають у реальну працю в природі як у спільну відповідальну діяльність, де є планування, турбота, співпраця, доведення справи до результату. Середовище ЗДО перебудовується так, щоб екологічна поведінка була потрібною й природною щодня, а не лише «на святі довкілля» [2; 3].

Прикладом є заняття на тему «Допоможемо природі разом», мета якого – формування у дітей емоційно-позитивного ставлення до природи через спільну працю. Дітям запропонували прибрати ділянку від сухого листя, розсортувати його (для компосту та підживлення клумб) і полити квіти на майданчику. Під час заняття вихователь акцентує: «Квіти, як і ми, потребують турботи. Якщо ми допомагаємо їм, вони радують нас красою». Після виконання завдань з дітьми проведено коротку бесіду: «Що ви сьогодні зробили корисного для природи?». Більшість дітей змогли самостійно сформулювати висновки: «Ми прибрати, щоб було чисто і гарно», «Листя потрібне землі», «Я полив квітку – і вона не засохне». Таке обговорення

допомагає не лише закріпити поведінкові дії, але й перейти від зовнішнього до внутрішнього мотиву – «я дбаю, бо це правильно». Подібні практики демонструють, що саме через реальну дію, спільну працю і позитивне емоційне підкріплення формується сталість екологічно доцільної поведінки.

Отже, формування екологічно доцільної поведінки в дітей старшого дошкільного віку – це тривалий процес, який вимагає системності, щоденного залучення дітей до реальної взаємодії з природою та створення екоорієнтованого середовища. Праця в природі стає не лише засобом пізнання, але й шляхом до виховання внутрішньої відповідальності, емпатії та співдії – саме тих якостей, що лежать в основі освіти для сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довбня С. Отченко Г. Формування еколого доцільної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: експериментальне дослідження. *Освітньо-науковий журнал НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. № 12. С. 172–195.

2. Іванчук С. А. Сутність поняття екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи Серія 5*. 2020. Вип. 78. С. 74–77. DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.16>

3. Кучмій А. О., Сорочинська О. А. Заходи формування досвіду екологічно доцільної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. *Modern Science, Economy and Digital Innovation : collection of scientific papers with proceedings of the 3rd International scientific and practical conference, may 7–9, 2025*. Bucharest. 2025. С. 313–316.

4. Розгон В., Миськова Н., Курта В. Формування екологічно доцільної поведінки в дітей раннього та дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка Педагогічні науки*. 2025. Вип. 58. С. 230–237. URL: <https://doi.org/10.31376/2410-0897-2025-2-58-230-237>